

KAPITTEL 1

Praktisk-teologisk profesjonsforskning

Halvard Johannessen Førsteamanuensis, Det teologiske fakultet, Universitetet i Oslo

Abstract: Many contributions in this book can be seen as a theological form of «applied-» or «professional research», which I here suggest to call «practical-theological professional research». The approach has been established in Norwegian practical-theological education during the last two decades, and involves students and pastors employing their own work-experience as a point of departure for academic exploration. Being grounded in professional experiences, the approach is designed to give academic insights that are relevant for specific challenges in the current field of practice. This is a core asset of this approach. However, in contrast to academic practical theology, professional practical-theological research has so far been insufficiently presented and discussed as a discipline in its own right. In this chapter the main features of practical-theological professional research is presented and discussed in dialogue with examples from the book. I shed light on some of the theological sources and methodological implications of the approach. The approach is a development of the so-called pastoral cycle, and it presupposes a case-study methodology that can be further elaborated in dialogue with the social sciences. Further, I discuss some of its epistemological presuppositions and perceived obstacles in relation to philosophy of science. Practical-theological professional research presupposes a post-positivistic epistemology with roots in the humanities, in particular the traditions of hermeneutical phenomenology and the Aristotelian phronesis-tradition. In the end, I argue that these specific traits of practical-theological professional research brings it in close relation to practical knowledge and to professional research in general.

Keywords: practical theology, professional research, case-studies, phenomenology, phronesis

Innledning

Mange av kapitlene i denne boka representerer en faglig tilnærming innen praktisk teologi som konsoliderte seg i norsk grunn- og videreutdanning for prester noe før 2010. Karakteristisk for denne tilnærmingen er dens insistering på å la konkrete situasjoner fra praksisfeltet, inkludert egne yrkeserfaringer, være utgangspunkt for faglig utforskning. Inspirasjonen kom fra angloamerikansk praktisk teologi, og det som der kalles «praksis-teori-praksis-modellen» og «den pastorale sirkel» (se nedenfor). En fordel med en erfaringsbasert tilnærming til praktisk teologi er at den åpner for førstepersonsperspektiver: Det faglige arbeidet kan forankres i ens egen praksis og de faktiske utfordringene man der står overfor. Arbeidsformen bidrar til å gjøre profesjonsutøvelsen refleksiv og kunnskapsbasert, og til å utvikle kvaliteten på tjenesten. Denne formen for faglig arbeid vil jeg i det følgende kalle praktisk-teologisk profesjonsforskning.¹ Selv om det er tale om en innarbeidet faglig praksis, er den i liten grad redegjort for og drøftet i vitenskapsteoretisk perspektiv.

I dette kapitlet skal jeg redegjøre for hva praktisk-teologisk profesjonsforskning går ut på. Jeg vil forsøke å identifisere noen av de vitenskapelige utfordringene ved denne typen faglig arbeid, samt skissere noen av de vitenskapsteoretiske og metodologiske premissene som arbeidet forutsetter. Under avsnittene som heter «Diskusjon», vil jeg bruke eksempler fra kapitlene i antologien for å belyse ulike dimensjoner ved den erfaringsbaserte og praktisk-teologiske fremgangsmåten. Som sådan vil kapitlet også fungere som en overordnet faglig presentasjon av boka, med noen viktige unntak: Aschims kapittel er en historisk fremstilling (kap. 2), kapitlene til Stålsett (kap. 3), Stifoss-Hanssen (kap. 6), Årsheim (kap. 8) og undertegnede (kap. 1 og kap. 4), er teoretiske bidrag. Avslutningsvis vil jeg relatere denne formen for praktisk teologi til generell profesjonsforskning, et felt det har mange likhetstrekk med.

1 Jeg legger her til grunn en klassisk forståelse av profesjonsbegrepet, hvor det betegner en bestemt form for yrkesutøvelse som er til for samfunnets og enkeltmenneskers skyld, og som forutsetter en langvarig akademisk utdanning basert på et bestemt vitenskapsfag. Profesjonen har monopol på sin yrkesutøvelse i samfunnet, og kandidater kvalitetssikres gjennom eksamener og autorisasjonssystemer (Christoffersen, 2005, s. 18–19, 23). Med henblikk på at embetseksamen i teologi fra Universitetet i København ble innført som generelt krav for ordinasjon til prestetjeneste i Danmark-Norge i 1629, er det rimelig å regne prestetjenesten som den eldste blant de klassiske profesjonene i norsk sammenheng (Gilje, 2014, s. 412; Kolsrud, 1962, s. 122–132).

Metodologiske perspektiver

Bakgrunn: Praksis–teori–praksis-modellen

En tidlig inspirasjonskilde for praktisk-teologisk profesjonsforskning er den såkalte praksis–teori–praksis-modellen knyttet til professor Don Browning (1934–2010) ved Universitetet i Chicago. I referanseverket *A fundamental practical theology* (Browning, 1991) påpeker Browning at teologi ikke er noe som kun tilføres praksisfeltet utenfra. Praksisfeltet er et *alltid allerede* teologisk ladet felt. Derfor bør praktisk-teologisk arbeid ikke begynne i den teologiske tenkningen. Man må først utforske teologien som allerede ligger innleiret i praksisfeltet, ved å utforske konkrete situasjoner i kirke og samfunn (Browning, 1991, s. 47–48). Herfra hentes materialet for det praktisk-teologiske arbeidet, og dermed også premissene for problemstillingen. Beskrivelsen av den aktuelle situasjonen kaller Browning *descriptive theology*. Ved at beskrivelsen av praksis legger føringer for problemstillingen, legger den også føringer for de teologiske ressursene som trekkes inn i bevegelsen fra praksis til teori. Ikke bare de systematisk-teologiske, men også historiske og filologiske disipliner har relevans for praksisfeltet. Hele teologifaget er fundamentalt praktisk-teologisk, ifølge Browning, og kan potensielt engasjeres i det praktisk-teologiske arbeidet (Browning, 1991, s. 49–54). Formålet med den teoretiske bearbeidningen er å bidra til ny forståelse av den aktuelle situasjonen, belyse hva som står på spill i praksis, og å avdekke hvilke prioriteringer og handlingsalternativer som er de beste. Browning kaller bevegelsen fra teori tilbake til praksis for *strategic practical theology* (Browning, 1991, s. 55–74).

Den pastorale sirkel

Allerede Brownings praksis–teori–praksis-modell impliserer konturer av en metodologi, en overordnet rekkefølge for det faglige arbeidet. Fremgangsmåten minner om den såkalte pastorale sirkel som vi skal nærmere på i det følgende. De gjennomgående forskjellene mellom praksis–teori–praksis-modellen og den pastorale sirkel ligger dels på detaljeringsnivået, dels på betydningen av støttedisipliner og dels på teologifagets rolle. Som vi skal se, er den pastorale sirkel som regel fremstilt som en prosess i fire trinn, hvor både det første og det siste trinnet forholder seg til praksisfeltet som hos Browning. Men til forskjell fra Brownings modell er den teoretiske bearbeidelsen delt i to. Den første delen er eksplorerende

og kvalitativ, noe som man ofte hevder at oppnås ved å integrere støttedisipliner fra samfunnsvitenskapene. Den andre delen er av drøftende og normativ karakter. Det er først her den teologiske fagligheten kommer til anvendelse, men da gjerne redusert til kun systematisk-teologiske perspektiver.

Den firdelte pastorale sirkel har vært sentral innenfor praktisk teologi siden årtusenskiftet. Den kan gjenfinnes i publikasjoner av et bredt knippe internasjonale forfattere som inkluderer nederlenderen Gerben Heitink (Heitink, 1999, s. 228), ghaneseren Emmanuel Lartey (2000, s. 130–132, 2003, s. 113–139), britene Paul Ballard og John Pritchard (2006, s. 82), og amerikaneren Richard R. Osmer (2008). I Norge har den kommet til anvendelse i fagartikler og doktorgradsavhandlinger samt i studiesammenheng (se eksempelvis Johannessen, 2010 og 2017, s. 20–22; Kaufman, 2017, s. 17–23). Jeg skal nå redegjøre for innholdet i modellen med utgangspunkt i en representativ utgave presentert av de skotske teologene John Swinton & Harriet Mowat (2006).

Utgangspunktet for ethvert praktisk-teologisk arbeid bør ifølge Swinton og Mowat være å identifisere en partikulær praksis eller situasjon som krever refleksjon, og å beskrive situasjonen førrefleksivt slik den fremtrer gjennom erfaringen. Dette er undersøkelsens første trinn. Trinn to er ifølge Swinton og Mowat å gjøre en kulturell/kontekstuell analyse av situasjonsbeskrivelsen ved hjelp av kvalitative forskningsmetoder. Dette involverer samfunnsvitenskapelige verktøy, som velges i tråd med prosjektets materiale og problemstilling. Det tredje trinnet innebærer en kritisk og normativ-teologisk drøfting av situasjonen, hvor hensikten er å avklare hva som vil være mest riktig i lys av den konfesjonelle forankringen teologen befinner seg innenfor. Teologi er her implisitt forstått som dogmatikk. På det fjerde og siste trinnet munner det faglige arbeidet ut i en ny forståelse av praksis, og (ideelt sett) i strategiske forslag til revidert praksis. Her brukes den samlede informasjonen fra erfaringsbeskrivelse, analyse og fortolkning til å gjøre vurderinger av hva som er den beste handling i den aktuelle situasjonen. I fall praksis blir revidert vil den senere kunne danne utgangspunkt for en ny, tilsvarende utforskning og nye revisjoner. Derfor kalles den pastorale sirkel også for en kontinuerlig spiral eller syklus (Swinton & Mowat 2006, s. 94–98). De mener det hører med til prestens profesjonalitet å ha et kontinuerlig kritisk og konstruktivt blikk på egen praksis.

Det viktigste og varige bidraget fra denne fremgangsmåten er dens insistering på at det praktisk-teologiske arbeidet skal starte i praksis, og at

arbeidet til slutt skal tilføre praksisfeltet ny innsikt. Dette knytter det fag-teologiske arbeidet tett sammen med profesjonsutøvelsen og åpner muligheten for å jobbe med de problemstillingene som subjektivt sett er mest akutte. Samtidig reiser fremgangsmåten metodologiske spørsmål angående *hvordan* egne praksiserfaringer kan brukes på en vitenskapelig disiplinert måte. Den reiser etiske spørsmål om personvern i situasjonsbeskrivelser og den reiser grunnleggende vitenskapsteoretiske spørsmål om hvilken validitet førstepersonserfaringer overhodet har som forskningsmateriale. Disse spørsmålene er underbelyst i den praktisk-teologiske faglitteraturen vi så langt har nevnt. I det følgende skal vi ta for oss disse temaene suksessivt, men først skal jeg relatere den pastorale sirkel til noen av de erfaringsbaserte kapitlene i denne antologien.

Diskusjon

Hvilke støttedisipliner og teologiske perspektiver anvendes i denne boka på de teoretiske trinnene av det praktisk-teologiske arbeidet? Først må det understrekes at bokas kapitler viser at en konsekvent todeling mellom samfunnsvitenskapelige og systematisk-teologiske innfallsvinkler, slik Swinton og Mowat legger opp til, ikke er tjenlig. Teoritilfanget må nødvendigvis tjene problemstillingen, og en erfaringsbasert tilnærming kan reise problemstillinger som fordrer vidt forskjellige faglige ressurser og fagsammensetninger. I denne antologien er det likevel noen teoretiske ressurser som er gjennomgående, både når det gjelder analytiske og teologisk-normative perspektiver. Sekulariseringsteorien til den kanadiske filosofen Charles Taylor brukes dels som analyseredskap og dels som fortolkningshorisont i kapitlene til Svartvasmo (kap. 12), Husevåg (kap. 13) og Astrup (kap. 16). Kjetilstad gjør utstrakt bruk av religionsviteren Kim Knotts romteori i sin analyse (kap. 18), og utredningen *Det livssyns åpne samfunn* (NOU 2013: 1) trekkes inn som politisk normativ ressurs av blant annet Stålsett (kap. 3), Lunde (kap. 10), Svartvasmo (kap. 12), Husevåg (kap. 13) og Tinglum (kap. 15). Blant *teologiske* ressurser finner vi pastoralteologen Manfred Josuttis' teori om presten som «veileder i hellighetssonen» brukt av blant annet Husevåg (kap. 13), Hansen (kap. 14), Tinglum (kap. 15) og Astrup (kap. 16). Josuttis' teologi brukes både på et normativt og analytisk nivå, og teorien presenteres sammen med Taylors sekulariseringsteori i kapittel 4. En viktig normativ ressurs i det teoretiske arbeidet med praksis er dessuten ordinasjonsløftet. Det står sentralt i Dokkas bidrag (kap. 5) og

dessuten hos Astrup (kap. 16) og Kjetilstad (kap. 18). Det brukes for øvrig også i drøftingene til Stifoss-Hanssen (kap. 6), Moen (kap. 7), Husevåg (kap. 13) og Hansen (kap. 14) samt undertegnede (kap. 4). Disse teoretiske ressursene bidrar til sammenheng mellom flere av bokens kapitler, samtidig som måten de brukes på, kan variere mellom det hermeneutiske, analytiske og normative.

Kapitlene i denne boka illustrerer hvordan den pastorale sirkelen ikke nødvendigvis følges trinn for trinn, men derimot danner et fleksibelt og anvendelig utgangspunkt for profesjonsfaglig utforskning av praksisfeltet. Det metodiske spørsmålet om *hvordan* et slikt materiale bearbeides disiplinert innenfor en vitenskapelig ramme, trenger likevel avklaring. Det er dette vi skal undersøke i det følgende. Mens Swinton & Mowat argumenterer for at de samfunnsvitenskapelige verktøyene involveres først på det analytiske trinnet, skal vi se at den erfaringsbaserte tilnærmingen impliserer samfunnsvitenskapelige redskaper allerede fra starten av, nærmere bestemt i form av *casestudier*. Casemetodikken kan bidra til forståelsen av hvordan praktisk-teologisk profesjonsforskning forholder seg til erfaringsbasert kunnskap, og den har dessuten både vitenskapsteoretiske utfordringer og forankringspunkter til felles med den praktiske teologien.

Casestudier

Den danske samfunnsviteren Bent Flyvbjerg (2011) sier at utgangspunktet for å kalle noe en casestudie er at man velger ut én konkret analyseenhet og avgrenser denne tydelig fra konteksten rundt (Flyvbjerg, 2011, s. 301). Han definerer en casestudie som «[a]n intensive analysis of an individual unit (as a person or community) stressing developmental factors in relation to environment» (Flyvbjerg, 2011, s. 301). *Developmental factors* som utgjør en enhet, kan for eksempel være en rekke hendelser beskrevet som et sammenhengende forløp eller narrativ. Dette tilsvarer fremstillingen av en konkret situasjon eller praksiserfaring som er utgangspunktet for den pastorale sirkel. Casestudier er intensive i den forstand at den avgrensede analyseenheten studeres detaljert og inngående, gjerne ved en kombinasjon av flere perspektiver (Flyvbjerg, 2011, s. 301). Det er konsentrasjonen om et partikulært og avgrenset case som gjør det til en casestudie, det begrenser ikke tilfanget av teoretiske tilnærminger. Den pastorale sirkelens problemstyrte, åpne og interdisiplinære utforskning av konkrete situasjoner harmonerer på sentrale punkter med Flyvbjergs definisjon av

casestudier. Tilfanget av praktisk-teologiske casestudier vokser (se eksempelvis Johansen, 2022; Johansen & Schmidt, 2022; Marschner, 2022), og Flyvbjergs tenkning om casestudier har direkte påvirket diskusjonen om den praktiske teologiens selvforståelse (Miller-McLemore, 2012). Like fullt synes «casestudie» innen praktisk teologi å betegne et overordnet ideal snarere enn en definert fremgangsmåte, eller uttrykt med Mirella Klomps ord, en metodologi heller enn en metode (Klomp, 2022, s. 203, 205). I den grad casestudiens metodikk og teorigrunnlag er underbelyst, kan det gå ut over evnen til å skjelne mellom ulike former for casestudier, deres vitenskapelige forutsetninger og hva de kan anvendes til.

Casestudier kan ifølge Flyvbjerg deles inn i to hovedkategorier: case valgt ut via randomisert seleksjon og case valgt på bakgrunn av informasjon (Flyvbjerg, 2011, s. 307). Alle case i denne antologien hører til siste kategori; casene er valgt på grunn av deres spesifikke innhold. Blant den gruppen case som er valgt på bakgrunn av informasjon, skiller Flyvbjerg mellom fire typer som brukes til fire ulike formål: 1) *Ekstreme/avvikende case* velges for å utfordre eksisterende forventninger, etablerte teorier eller praksiser. At de avviker fra en gitt standard, gjør dem velegnet for å teste eksisterende forståelsesrammer og utvikle nye konsepter og teorier innenfor et felt. 2) *Maksimal variasjon* består typisk av tre–fire svært ulike case som tjener til å dokumentere variasjonen innenfor et område. 3) *Kritiske case* brukes gjerne til hypotesetesting. Det er en type case som tillater deduktive generaliseringer (hvis noe stemmer for ett case, gjelder det majoriteten). 4) *Paradigmatisk case* er valgt fordi de er typiske tilfeller. Dette er case som er valgt fordi de mest karakteristiske trekkene ved en type fenomen her kommer til uttrykk (Flyvbjerg, 2011, s. 307–308). Som vi skal se, har casene i denne antologien ulike funksjoner, og til sammen dekker de størstedelen av spekteret av informasjonsbaserte casestudier som Flyvbjerg beskriver.

Diskusjon

Fem av bokas kapitler bruker case med en *paradigmatisk* funksjon: Moens case (kap. 7) gir et typisk eksempel på hvordan kryssende lojalitetsbånd kan oppstå i en sykehussammenheng. Svartvasmo (kap. 12) åpner med et kort case som brukes som paradigmatisk eksempel på en generell endring i samfunnet når det gjelder forholdet til religion og hellige rom. Casene til Husevåg (kap. 13) og Hansen (kap. 14) er begge konstruerte og beskriver

typiske elementer i to ulike praksissituasjoner. I det første tilfellet handler det om prestens rolle i en suicidsituasjon, og i det andre tilfellet om prestens funksjon som pårørendestøtte i forbindelse med en dødsulykke. I antologiens siste bidrag (kap. 18) beskriver Kjetilstad en livssynsåpen lystenningsseremoni i et fengselskapell. Også dette fungerer som et paradigmatisk case, og brukes for å utforske de ulike meningslagene og funksjonene som denne etablerte formen for praksis har innenfor fengselsmurene.

Ervik bruker en empirisk undersøkelse som utgangspunkt for sin studie (kap. 11). Materialet er imidlertid ikke erfaringsbasert i førstepersons-perspektiv eller partikulært, men derimot representativt for feltet. Vurdert som ett case kan det forstås både som et *kritisk case* som gir et representativt bilde av hvordan sykehusprester forholder seg til journalføring, og som et *maksimalt variasjon-case* som dokumenterer hele variasjonen i feltet.

To kapitler bruker *ekstreme eller avvikende case* for å videreutvikle etablerte tankemønstre og praksiser. Astrup (kap. 16) beskriver sin mindfulness-praksis på et studiested, et case som utfordrer etablerte forestillinger om pastoral praksis, og som leder til en nylesning av ordinasjonsløftet. Caset til studentprest Mæland (kap. 17) består av to analoge erfaringer med interreligiøse studentsamtaler som inspirerer henne til å utvikle et helt nytt livssynsåpent tilbud på studiestedet.

Forskningsetikk

I den foregående drøftingen av casestudier kom det fram at både Hansen og Husevåg konstruerte sine paradigmatiske case på bakgrunn av lang erfaring i feltet. Formålet med å avstå fra reelle case var å skåne enkeltpersoner fra å bli gjenkjent. Dermed er vi inne på et viktig etisk aspekt ved denne typen praktisk-teologisk profesjonsforskning som er mer utfordrende enn man først kan få inntrykk av. For selv der materialet i denne typen casestudier er erfaringer gjort i førstepersonsperspektiv, vil materialet indirekte kunne romme informasjon også om andre aktører, personer som forskeren er ansvarlig for å forsvare rettighetene til. Knut Ruyter, professor i etikk ved Universitetet i Oslo, identifiserer syv forskningsetiske «forsvarslinjer» som ivaretar rettighetene til individ og samfunn i forskningsprosjekter. Kort gjengitt består disse av forskerens eget ansvar, det frivillige informerte samtykket, den nedadstigende rekke av tillatelighet, avveiningen mellom risiko og nytte, forhåndskontroll av uavhengige

komiteer, demokratisk kontroll gjennom innsyn, åpenhet og dialog, og til sist beskyttelse av forskningsinterne normer (Ruyter, 2017, s. 25–36). Den typen case som utforskes i praktisk-teologisk profesjonsforskning, er som regel valgt på bakgrunn av informasjon om innholdet i dem. Det betyr i praksis at case gjøres til forskningsmateriale *post factum*, og dermed faller også muligheten for informert samtykke bort. Erfaringsbaserte case i første-personsperspektiv vanskeliggjør dessuten demokratisk kontroll, åpenhet og innsyn, og er heller ikke underlagt kvalitetssikringssystemet SIKT. Dermed har man ikke muligheten for ekstern kvalitetssikring av eventuelle personopplysninger før prosjektet starter opp. Samlet sett betyr dette at tre av Ruyters etiske forsvarslinjer er vanskelige å integrere i den erfaringsbaserte forskningen på egen profesjon. Det forskningsetiske ansvaret som følger av *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap og humaniora* (De nasjonale forskningsetiske komiteene, 2021) hviler først og fremst på forskerens egne skuldre, som Ruyter kaller den «første forsvarslinjen». Dette skjerper forskerens ansvar for anonymisering, taushetsplikt og konfidensialitet i den deskriptive delen av arbeidet, særlig når det gjelder barn og personer med redusert samtykkekompetanse (De nasjonale forskningsetiske komiteene, 2021). Ikke alle casestudier lar seg gjennomføre. En viktig faktor i vår sammenheng er imidlertid at casets empiriske sannhetsgehalt kun er av relativ verdi. Casets viktigste funksjon i praktisk-teologisk forskning på egen profesjonsutøvelse er den faglige problemstillingen som caset reiser for profesjonsutøveren. Den er *ikke* avhengig av at informasjonen i caset er sann i dokumenterbar forstand. Et case kan være paradigmatisk og sant i den forstand at det illustrerer en typisk situasjon, selv om casets konkrete beskrivelse er helt fiktiv. Forsvarslinjen som handler om nytte–risiko–vurderinger er viktig her. Som Hansens og Husevågs kapitler viser, er rommet for omskrivning og diktning i casebeskrivelsen stort, og skal anvendes for å forsvare andre mot risiko. At forskeren kjenner til de etiske utfordringene og mulighetene knyttet til denne typen casestudier, er av avgjørende betydning. Det handler først og fremst om hensynet til de personer som trenger beskyttelse, men også om å ivareta forskerens og profesjonens etiske integritet.

I det foregående har jeg skissert hvordan erfaringsbasert praktisk-teologisk forskning kan utfoldes i teori og praksis. Jeg har forsøkt å vise hvordan denne formen for praktisk teologi kan konseptualiseres i dialog med casestudiemetodikken innenfor samfunnsvitenskapene, og redegjort for forskningsetiske implikasjoner av denne formen for praktisk teologi.

I det følgende skal vi vende oppmerksomheten til vitenskapsteoretiske perspektiver, og til et spørsmål av fundamental karakter: Kan erfaringer i førstepersonsperspektiv være en valid type forskningsmateriale?

Det vitenskapelige anstøtet: Erfaringer i førstepersonsperspektiv

Vår erfaringsbaserte tilnærming har støtte i Brownings konseptualisering av praktisk-teologisk forskning (Browning, 1991, s. 59–66). Yrkeserfaringer er imidlertid subjektivt betingede og angår partikulære hendelser. Innenfor samfunnsvitenskapene, hvor den positivistiske tradisjonen har stått sterkt, er nettopp disse kvalitetene ved forskningsmaterialet brukt som målskive for en utbredt kritikk av casestudier som metode (Andersen, 2003, s. 12–14). Siden Aristoteles har det vært en utbredt forventning at vitenskapelig kunnskap skal være sikker og allmenngyldig. Ex.phil.-studenter lærer at en eksakt vitenskap skal kunne etablere kunnskap teoretisk eller dedusere den fra etablerte aksiomer, og om kunnskapen etableres på empirisk grunnlag, så skal den være etterprøvbart, falsifiserbar og generaliserbar (Gullvåg, 1991, s. 328–344). Disse idealene former de allmenne forestillingene om forskningsbasert kunnskap. Erfaringer gjort i førstepersonsperspektiv er ikke vitenskapelig kunnskap i noen av disse betydningene. Vil ikke forskning på egne erfaringer være uvitenskapelig allerede før en har kommet i gang?

Flyvbjerg beskriver hvordan denne innvendingen har vært rettet mot casemetodikken, og argumenterer for at den langt på vei hviler på en misforståelse. Han hevder at studier av individuelle case i motsetning til hva mange tror, kan gjøres til utgangspunkt for både generaliserbar kunnskap, hypoteseutvikling, hypotesetesting og teoriutvikling (Flyvbjerg, 2011, s. 306). Men samtidig forutsetter det at en legger til grunn et annet vitenskapssyn enn de såkalt eksakte vitenskapene. Selv plasserer han casestudier innenfor en postpositivistisk vitenskapstradisjon med dels gamle røtter: «My own efforts at developing a social science suited for this particular [post-positivistic] moment have been concentrated on what I call ‘phronetic social science,’ named after the ancient Greek term for practical wisdom, or common sense, phronesis» (Flyvbjerg, 2011, s. 313).

Min første oppgave i det følgende vil være å redegjøre for hvordan undersøkelser av erfaringer gjort i et aktørperspektiv kan plasseres innenfor en koherent vitenskapsteoretisk forståelsesramme. Jeg vil i den

sammenheng gå til fenomenologiens oppgjør med positivismen, dernest til hermeneutikkens språklige konstituering av erfaringen, og til sist den praktiske *fronesis*-tradisjonen som Flyvbjerg skriver seg inn i.

Vitenskapsteoretiske forankringspunkter

Fenomenologi

Edmund Husserl (1859–1938) ville overkomme vitenskapsidealene som dominerte naturvitenskapene, og som hadde gjort seg gjeldende i de positivistiske samfunnsvitenskapene etter August Comte, som han mente at feilaktig reduserte mennesket til observatør, og virkeligheten til isolerte objekter. Husserls vitenskapsteori ville ta på alvor at mennesket som forsker ikke kan stille seg utenfor den verden det forsker på, men allerede er en del av den. Fenomenologien skulle etablere en vei tilbake til tingene selv [*zu den Sachen selbst*], det vil si til fenomenene slik de fremtrer for den menneskelige erfaring. Den fenomenologiske erkjennelsen fordrer en åpen og ikke-dogmatisk holdning, og tar samtidig på alvor subjektets rolle i erfaringen (Henry, 2000/2007, s. 242–243). Subjektets prerefleksive, intensjonale forhold til sin livsverden er en forutsetning for at tingene i verden kan fremtre som fenomener. Den subjektive erfaringsverdenen som positivismen anser som «uvitenskapelig», gjør fenomenologien på denne måten til en legitim kilde for vitenskapelig utforskning (Brekke, 2023, s. 283–285; Østerberg, 1994, s. vi–vii). Maurice Merleau-Ponty (1908–1961) videreutvikler fenomenologen ved å gi kroppen epistemologisk forrang (Østerberg, 1994, s. vi–vii). Hans *Kroppens fenomenologi* (1945/1994) starter som en refleksjon i førstepersonsperspektiv over hvordan hus, rom og landskap konkret fremtrer for forfatteren selv mens han skriver (Merleau-Ponty, 1945/1994, s. 1). Erkjennelsen av fenomenene forutsetter en eksistensiell relasjon til tingene (Merleau-Ponty, 1945/1994, s. 7–8, 40). Den kroppslige fenomenologien skjerper oppmerksomheten om erkjennelsens partikulære, biografiske og situerte betingelser, men innebærer også en anerkjennelse av språkets konstituerende rolle i hverdagerfaringen: «Den språklige og intersubjektive verden overrasker oss ikke, vi skjeler ikke mellom den og selve verden, og vi reflekterer i en allerede talt og talende verden» (Merleau-Ponty, 1945/1994, s. 150). Merleau-Ponty bringer med dette fenomenologien i retning av hermeneutikken og den vitenskapsteoretiske retningen som kalles hermeneutisk fenomenologi.

Hermeneutikk

Den kanadiske filosofen Charles Taylor kaller språkforståelsen som kjen- netegner naturvitenskapene og positivismen, for «innrammingsteorier» (*enframing theories*) (Taylor, 2016). Man antar her at språket først og fremst er et kommunikasjonsverktøy, og at den erfarbare verden er en gitt, objek- tiv virkelighet. Dette synet kontrasterer han med det han kaller «konsti- tusjonsteorier» (*constitutive theories*). Sistnevnte vil tilskrive språket en primær rolle for erfaringen ved å hevde at språket bidrar til å konstituere erfaringen av fenomenene. Fenomenene, slik de fremstår for oss, er alltid allerede farget av språket, og de er kontekstavhengige (Taylor 2016, s. 3–5). Hermeneutikken blir ufrakommelig ikke bare i fortolkningen av fenome- nene, men i forståelsen av hva et fenomen er. Hermeneutikk betyr fortol- kningskunst. I den filosofiske tradisjonen etter Friedrich Schleiermacher (1768–1834) er hermeneutikken opptatt av tekstfortolkning. Den har røtter i teologiens refleksjon rundt premissene for eksegese av bibelske tekster. Med blant annet Husserl-eleven Martin Heidegger (1889–1976) trekkes her- meneutikken i retning av fenomenologien. «Språket er Værens hus. I dens husvære bor mennesket», sier han i *Brev om humanismen* (Heidegger, 2003, 5). Heideggers elev Hans-Georg Gadamer (1900–2002) gjør hermeneu- tikken gjeldende for hele den menneskelige livsverden: «Måten vi erfarer hverandre på, måten vi erfarer historiske tradisjoner på, måten vi erfarer den naturlige gitthet av vår eksistens og vår verden på, konstituerer et sant hermeneutisk univers, som vi ikke er innesperret i, men som vi er åpnet opp mot» (Gadamer, 1993, s. xxiv, min overs.). Nye ord og måter å språklig- gjøre erfaringer på åpner fenomenene opp for oss og bidrar til at verden erfares på nye måter. Den tette koblingen mellom fenomenologi og her- meneutikk i tenkningen til Gadamer som videreføres av Paul Riceour og Charles Taylor, betegnes gjerne som hermeneutisk fenomenologi (Brekke, 2023, s. 186, 198).

Den fortolkende erfaringen skjer for Gadamer alltid i førstepersonsper- spektiv og er forankret i konkrete og partikulære situasjoner. I den grad en hermeneutisk fenomenologi kan avføde generelle eller universelle innsikter, er det gjennom refleksjon over situasjonsbestemte erfaringer gjort i første- personsperspektiv (Gadamer, 1993, s. 556–557). Han kaller den hermeneu- tiske virkelighetserfaring en form for praktisk kunnskap. Gadamer står her i gjeld til Aristoteles' teori om praktisk klokskap, gr. *fronesis* (φρόνησις), som også den praktiske teologen Don Browning og samfunnsviteren Bent

Flyvbjerg legger til grunn (Browning 1991, s. 11; Flyvbjerg, 2011, s. 313). I det følgende skal vi se hvordan *fronesis*-tenkningen supplerer den hermeneutiske fenomenologien, som er opptatt av erkjennelse, med en etisk og handlingsrettet dimensjon som har stor overføringsverdi til praktisk teologi.

Praktisk klokskap (*fronesis*)

Praktisk klokskap har samme objekt som erfaringsbasert kunnskap, sier Aristoteles, men en annen funksjon. Begge omhandler spørsmål det ikke finnes intuitive, teoretiske eller allmenngyldige svar på, knyttet til partikulære situasjoner og kontekstavhengige erfaringer som relateres til hverandre gjennom likheter eller analogislutninger (Aristotle, 2001, s. 1030). Det er en type vurderingsevne som øker med mengden erfaring, og som blant annet leger og sjøfarere er avhengige av for å ta riktige beslutninger i nye situasjoner. Der den hermeneutiske fenomenologien etablerer vitenskapsteoretiske begrunnelser for å kunne ta partikulære erfaringer på alvor som materiale for vitenskapelig utforskning, bidrar Aristoteles' *fronesis*-begrep til å knytte den erfaringsbaserte kunnskapen til praktisk handling: Det epistemologiske knyttes til det etiske. «[D]et er umulig å være praktisk klok uten å være god», sier Aristoteles i *Den nikomakiske etikk* (Aristotle, 2001, s. 1035). Praktisk klokskap har den riktige handling for øye. Praktisk klokskap vil ikke si å avlede riktige handlinger direkte fra de riktige prinsippene, for det er oftest ikke mulig i komplekse praktiske situasjoner. Derfor er det mer riktig å si at praktisk klokskap baserer seg på skjønn. *Fronesis* er kunsten å *virkeliggjøre* etiske prinsipper i konkrete situasjoner ved hjelp av skjønn, noe som for Aristoteles er det samme som dygd (Aristotle, 2001, s. 1036).

Praktisk prestatjeneste er alltid situasjonsbestemt og samtidig relatert til normative og etiske spørsmål. Den er alltid partikulær og samtidig relatert til lignende situasjoner, og den involverer alltid både subjektive erfaringer og intersubjektive språklige fortolkninger. Kombinasjonen av de tre vitenskapsteoretiske forankringspunktene nevnt over, innebærer et brudd med naturvitenskapelige og positivistiske vitenskapsidealene som dominerer den folkelige oppfatningen av vitenskap. Det alternative vitenskapssynet anerkjenner validiteten av erfaringer i førstepersonsperspektiv, anerkjenner at erfaringen er språklig konstituert, og at praksisfeltet er forskningens startsted og endestasjon. Det er et vitenskapssyn som kan kalles både pre- og postpositivistisk, og som tilfører den enkelte

prest faglige redskaper for å videreutvikle sin profesjonskunnskap og sin profesjonelle praksis.

Diskusjon

De fleste bidragene i denne antologien kan relateres til de vitenskapsteoretiske rammene som er tegnet opp i det foregående, også de bidragene som *ikke* anvender den pastorale sirkel eller kan forstås som casestudier. Dokkas embetsteologiske bidrag (kap. 5) er et eksempel på dette, når han tar utgangspunkt i egne erfaringer som menighetsprest, pleieassistent og vaskehjelp. De konkrete og forskjelligartede erfaringene av hva institusjonstjeneste handler om i praksis, veves sammen med teoretiske og prinsipielle innsikter i Dokkas drøfting av prestens profesjonsforståelse. Sammenvevingen av yrkeserfaring og teori gjelder også Grung og Lillebøs kapittel om profesjonell samtalekompetanse (kap. 9), som kombinerer personlige erfaringer fra Universitetet i Oslo med faglige perspektiver på samtalejeneste i praksis. Lunde kombinerer i sitt kapittel (kap. 10) et erfaringsbasert aktørperspektiv med teoretiske redegjørelser rundt utviklingen av Forsvarets feltpresttjeneste. De øvrige kapitlene som tar i bruk egne situasjonsbeskrivelser, gjør dette innenfor rammene av den pastorale sirkel, og er allerede redegjort for i tilknytning til casearbeidmetodikken. De erfaringsbaserte bidragene i denne boka, uavhengig av sjanger, forutsetter vitenskapsteoretiske premisser som gjør det mulig å anvende praktisk kunnskap i førstepersonsperspektiv, for å øke innsikten i profesjonell praksis og å forbedre den. De metodologiske og vitenskapsteoretiske redegjørelsene i dette kapitlet skal avslutningsvis brukes for å peke på noen sammenfall mellom praktisk-teologisk profesjonsforskning og det tverrdisiplinære feltet som kalles praktisk kunnskap innen profesjonsforskningen.

Praktisk profesjonskunnskap

«Theory is always embedded in practice», hevder Browning i *A fundamental practical theology* (Browning, 1991, s. 9). Teori manifesterer seg ikke bare gjennom tanker og bøker, men gjennomsyrrer det menneskelige praksisfeltet. Endringene i praksisfeltet skjer ofte forut for den artikulerte teoriutviklingen og betinger denne. Den faglige utforskningen av praksissituasjoner kan både stimulere teoriutviklingen og forbedre pastorale praksiser. Boka *Praktisk kunnskap som profesjonsforskning* (McGuirk & Methi, 2015) har

et tilsvarende utgangspunkt og setter den profesjonelles egne yrkeserfaring i sentrum for kunnskapsutviklingen. Forskningen bør starte i konkrete situasjoner, gjengitt i form av praksisnarrativer, som kan brukes til å utvikle profesjonskunnskapen (McGuirck & Methi, 2015, s. 9–12). Boka nevner ikke casestudier eksplisitt, men kan i praksis sies å forutsette en tilsvarende casemetodikk som er redegjort for i dette kapittelet. Denne formen for profesjonsforskning bygger videre på det aristoteliske kunnskapssynet knyttet til *fronesis* (McGuirck & Methi, 2015, s. 19, 26–29). Forankringen i Aristoteles' *fronesis*-filosofi var som sagt også en fellesnevner for Flyvbjerg, Gadamer og Browning. I det praktisk-teologiske arbeidet utgjør *fronesis* et bindeledd mellom de samfunnsvitenskapelige og de humanistiske fagtradisjonene, og dette synes også å være tilfellet for *Praktisk kunnskap som profesjonsforskning*. Boka oppgir en vitenskapsteoretisk basis i fenomenologien som legger til rette for at profesjonsbærerne kan jobbe vitenskapelig med egne erfaringer (McGuirck & Methi, 2015, s. 20). Med referanse til fenomenologen Dan Zahavi understreker Svein Haugsgjerd at erfaringen i førstepersonsperspektiv er sanselig tilgjengelig der og da for den det gjelder, uten at andre har «innsyn» i hva den rommer (Haugsgjerd, 2015, s. 157). I forlengelsen av Haugsgjerd's redegjørelse, som er i tråd med forståelsen som denne antologien legger til grunn, må vi også være oppmerksomme på at erfaringen farges av sin forståelseshorisont og språklige kontekst i første omgang. I andre omgang trenger den å språkliggjøres for å bli et stykke objektivt tilgjengelig materiale som kan utforskes gjennom språket. Praktisk kunnskap som profesjonsforskning impliserer med andre ord også et ufrakommelig hermeneutisk arbeid. Selv om McGuirck og Methis bidrag til praktisk kunnskap som profesjonsforskning ikke følger de samme metodologiske føringene som praktisk-teologisk arbeid, er det betydelige likheter å spore. Det gjelder de to fagfeltenes praksisrettede utgangspunkt og formål, deres metodologiske forutsetninger og vitenskapsteoretiske forankring. I lys av dette feltet synes de tverrfaglige mulighetene som ligger i praktisk teologi som profesjonsforskning å være løfterike med tanke på videre fagutvikling.

Oppsummering

Dette kapittelet har redegjort for noen av de vitenskapsteoretiske forutsetningene for praktisk teologi forstått som praktisk-teologisk profesjonsforskning. Det er et faglig arbeid som legger til rette for at yrkeserfaringer

i førstepersonsperpektiv anvendes som forskningsmateriale. Denne typen materiale forutsetter en ikke-positivistisk vitenskapsteoretisk forankring. En slik forankring finnes i fenomenologien, hermeneutikken og *fronesis*-filosofien, tre vitenskapsteoretiske tradisjoner som med fordel kan kombineres i praktisk-teologiske profesjonsstudier. Den praktisk-teologiske metodikken kan på sin side konseptualiseres ved hjelp av samfunnsvitenskapenes casestudier. Praktisk-teologisk forskning på egen profesjonsutøvelse reiser samtidig forskningsetiske spørsmål som forskeren må forholde seg til. Casene kan utforskes med en rekke forskjellige vitenskapelige redskaper, og den aktuelle fagkombinasjonen vil bestemmes av den gitte problemstillingen. Den overordnede fremgangsmåten, som kalles den pastorale sirkel, har vist seg å være et fleksibelt utgangspunkt for denne typen arbeid, som fremfor alt sikrer at kunnskapsproduksjonen forankres i praksisfeltet og til slutt føres tilbake til det. Kombinasjonen av hermeneutiske og kritisk-normative perspektiver utgjør en *fronetisk* form for kunnskap, innrettet mot kontinuerlig bevisstgjøring og forbedring av praksis.

Referanser

- Andersen, S. (2003). *Case-studier og generalisering. Forskningsstrategi og design*. Fagbokforlaget.
- Aristotle. (2001). *ETHICA NICOMACHAE* (Nicomachean Ethics) (Overs. av W.D. Ross). I R. McKeon (Red.). *The Basic works of Aristotle* (s. 935–1126). The Modern Library.
- Ballard, P. & Pritchard, J. (2006). *Practical theology in action. Christian thinking in the service of church and society* (2. utg.). SPCK.
- Brekke, Ø. (2023). *Religionshermeneutikk*. Universitetsforlaget.
- Browning, D. (1991). *A fundamental practical theology. Descriptive and strategic proposals*. Fortress Press.
- Christoffersen, S. A. (Red.). (2005). *Profesjonsetikk. Om etiske perspektiver i arbeidet med mennesker*. Universitetsforlaget.
- De nasjonale forskningsetiske komiteene. (2021). *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap og humaniora*. <https://www.forskningsetikk.no/retningslinjer/hum-sam/forskningsetiske-retningslinjer-for-samfunnsvitenskap-og-humaniora/>
- Flyvbjerg, B. (2011). Case Study. I N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Red.), *The Sage handbook of qualitative research* (4. utg., s. 301–316). SAGE.
- Gadamer, H.-G. (1993). *Truth and method* (2. utg., Oversatt av J. Weinsheimer & D. G. Marshall). Sheed & Ward Ltd.
- Gilje, N. (2014). Prestene: Fra kall til profesjon. I R. Slagstad & J. Messel (Red.), *Profesjonshistorier* (s. 412–449). Pax Forlag.
- Gullvåg, I. (1991). *Rasjonalitet, forståelse og forklaring: innføring i argumentasjonsteori, logikk og vitenskapsfilosofi* (2. utg.). Tapir forlag.
- Haugsgjerd, S. (2015). Som natt og dag – om ordene og om en spinkel bru fra ett sinn til et annet. I J. McGuirk & J. S. Methi (Red.), *Praktisk kunnskap som profesjonsforskning. Antologi over yrkeserfaringen som utgangspunkt for forståelse av kunnskapsutvikling i praksis* (s. 151–176). Fagbokforlaget.
- Heidegger, M. (2003). *Brev om humanismen* (Overs. av E. Tjønneland). Cappelens Forlag.

- Heitink, G. (1999). *Practical theology: History, theory, action domains* (Overs. av R. Bruinsma). Eerdmans Publishing.
- Henry, M. (2007). Phenomenology of life (transl. by N. Hanlon). I C. Cunningham & P. M. Candler (Red.). *Transcendence and phenomenology* (s. 241–259). SCM Press. (Opprinnelig utgitt 2000).
- Johannessen, H. (2010). Pastoral spiritualitet i endring. *Halvårsskrift for praktisk teologi*, 27(1), 3–13. <https://doi.org/10.48626/tpt.v27i1.5073>
- Johannessen, H. (2017). *Sekulariseringens spiritualitet. En interdisiplinær lesning av betenkningen Kirken i møte med den åndelige lengsel i vår tid* [Doktorgradsavhandling]. Det teologiske fakultet, Universitetet i Oslo. DUO Vitenarkiv. <http://urn.nb.no/URN:NBN:no-86052>
- Johansen, K. H. (2022). Halloween in church – Religious practices in competition. I K. H. Johansen & U. Schmidt (Red.), *Practice, practice theory and theology. Scandinavian and German perspectives* (s. 185–208). De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110743791-011>
- Johansen, K. H. & Schmidt, U. (2022). *Practising public church – A spatial analysis of a local parish*. I K. H. Johansen & U. Schmidt (Red.), *Practice, practice theory and theology. Scandinavian and German perspectives* (s. 255–276). De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110743791-014>
- Kaufman, T. S. (2017). *A new old spirituality? A qualitative study of clergy spirituality in the Nordic context*. Pickwick Publications
- Klomp, M. (2022). Case study research in/as practical theology. *Praktische Theologie* 57(4), 203–210. <https://doi.org/10.14315/prth-2022-570405>
- Kolsrud, O. (1962). *Presteutdanning i Noreg*. Universitetsforlaget.
- Lartey, E. (2000). Practical theology as a theological form. I J. Woodward & S. Pattison (Red.), *The Blackwell Reader in pastoral and practical theology* (s. 128–134). Blackwell Publishing.
- Lartey, E. (2003). *In living color. An intercultural approach to pastoral care and counseling* (2. utg.). Jessica Kingsley Publishers.
- Marschner, L. (2022). Experiences of church architecture as autonomous religious practice – A case study of the Resurrection Church in Albertslund, Denmark. I K. H. Johansen & U. Schmidt (Red.), *Practice, practice theory and theology. Scandinavian and German perspectives* (s. 229–254). De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110743791-013>
- McGuirck, J. & Methi, J. S. (Red.). (2015). *Praktisk kunnskap som profesjonsforskning. Antologi over yrkeserfaringen som utgangspunkt for forståelse av kunnskapsutvikling i praksis*. Fagbokforlaget.
- Merleau-Ponty, M. (1994). *Kroppens fenomenologi* (Overs. av B. Nake). Pax Forlag. (Opprinnelig utgitt 1945).
- Miller-McLemore, B. (2012). Five misunderstandings about practical theology. *International Journal of Practical Theology*, 16(1), 5–26. <https://doi.org/10.1515/ijpt-2012-0002>
- Osmer, R. R. (2008). *Practical theology. An introduction*. Eerdmans Publishing Company.
- Ruyter, K. (2017). Forskningsetikkens spede begynnelse og tilblivelse: Beskyttelse av enkeltpersoner og samfunn. I K. Ruyter (Red.), *Forskningsetikk. Beskyttelse av enkeltpersoner og samfunn* (s. 17–38). Gyldendal Akademisk.
- Swinton, J. & Mowat, H. (2006). *Practical theology and qualitative research*. SCM Press.
- Taylor, C. (2016). *The language animal*. Belknap Press.
- Østerberg, D. (1994). Innledning. I M. Merleau-Ponty, *Kroppens fenomenologi* (Overs. av B. Nake) (s. V–XII). Pax Forlag.